

Orsolya Žagar Szentesi
Filozofski fakultet, Zagreb
ozagar@ffzg.hr

Funkcionalne varijante konstrukcije *dati (se) + infinitiv* u hrvatskom jeziku – u okviru gramatikalizacije¹

Upotrebom složenoga glagolskog izraza *dati (se) + infinitiv* u hrvatskom se jeziku može ostvariti nekoliko dobro razlučivih funkcionalnih i značenjskih krugova u domenama kao što su: izražavanje opće mogućnosti, raznih vidova dopuštanja, volje/spremnosti (na određena djelovanja) subjekta rečenice te djelovanja subjekta preko posrednog vršitelja radnje (*faktiv* ili *kauzativ*). Razvoj spomenutih međuovisnih funkcionalnih kategorija može se zorno opisati u okviru procesa gramatikalizacije koji se provodi u samom glagolu *dati*. Pored ustanovljivanja nekoliko bitnih zajedničkih gramatičkih i uporabnih značajki fokusirane konstrukcije, ona se u svakom funkcionalnom ostvaraju podvrgava analizi prema za njega relevantnim sintaktičkim pokazateljima, kao što su odnos sintaktičkog i logičkog subjekta izraza, postignut sadržaj prema glagolskom stanju (*genus verbi*), identičnost subjektne argumenta glagola *dati* i infinitiva, moguće dopunske strukture, kao i mogućnosti preoblike (umjesto infinitiva upotreba »da + prezent«). U radu se također tematizira različita produktivnost istražene konstrukcije u pojedinim funkcijama, kao i sporadično međusobno isprepletanje pojedinih funkcija unutar iste šire gramatičke sheme konstrukcije *dati (se) + infinitiv*.

Uvod

Cilj je ovoga rada da ustanovljivanjem i usustavljanjem mogućih funkcionalnih i značenjskih okvira glagolskog izraza *dati (se) + infinitiv* osvijetlimo njegova relevantna distinktivna obilježja u svakom od tih okvira – prije svega na morfosintaktičkom, a prema potrebi i na leksičko–semantičkom planu. Pretpostavka je, naime, da se konstrukcija *dati (se) + infinitiv* može realizirati u čak nekoliko gramatičkih okvira u kojima nastupaju različita morfosintaktička pravila (npr. konjugabilnost po licu glagola *dati*, zamjenjivost infinitiva sa *da + prezent* itd.), različite semantičke značajke drugih leksičkih sastavnica

1 Autorica želi izraziti zahvalnost dvoma recenzentima za temeljite i poticajne sugestije kojima su pridonijeli da ovaj članak sadržajno i koncepcijski bude još kvalitetniji i zaokruženiji.

rečenice (npr. subjekt kao označitelj živog/neživog), kao i obavezna gramatička i sintaktička obilježja na razini rečenice (subjekt kao agens/pacijens, besubjektnost rečenice, red riječi i sl.). Ovisno o aktualnome regulativnom okviru u kojemu se konstrukcija *dati (se)* + infinitiv realizira mogu se uočiti razlike u njezinoj značenjskoj funkciji u rečenici, s tim da te razlike proizlaze prije svega iz višestrukih interpretacijskih mogućnosti samoga glagola *dati (se)*, dok funkcija infinitiva u pojedinim okvirima realizacije ostaje nepromijenjena, jer u konstituiranju značenja rečenice infinitiv sudjeluje sa svojim zadanim leksičkim sadržajem. Važan je pritom čimbenik da na taj način konvencionalizirane različite funkcije glagola *dati (se)* ostaju unutar ili blizu konceptualne domene izvornog značenja glagola *dati*, pa cijelu pojavu raslojavanja značenja odabrane konstrukcije možemo smatrati razvojem paralelnih polisemičnih značenja, koji u konačnici projicira i mogući razvoj homonimije.

1. Teorijsko polazište, povezana istraživanja

Jezične procese koji dovode do funkcionalne divergencije glagola *dati (se)* u konstrukciji s infinitivom, možemo zorno osvijetliti u okvirima procesa gramatikalizacije, prema kojoj funkcionalnolingvistički pravci u zadnjih nekoliko desetljeća pokazuju osobito zanimanje. S druge strane, uvrštavanje infinitiva uz glagol *dati* možemo razmotriti i u sklopu procesa infinitivizacije, kako se to odvija u hrvatskom jeziku, a taj postupak – slično mehanizmima gramatikalizacije – također pokazuje mnogo univerzalnih svojstava koja nalazimo i u drugim jezicima.

Semantičko ispražnjavanje jezičnih elemenata – gramatikalizacija

Za opis razvoja višeznačnosti određenog sklopa jezičnih elemenata osobito prikladne metode pružaju funkcionalni pravci u lingvistici. Dok su se formalističke teorije, smatrajući jezik autonomnim sustavom apstraktnih konstrukcija, koncentrirale na opis sustava pravila s pomoću kojega se formiraju i prepoznaju gramatički korektne rečenice, funkcionalna lingvistika ne pristupa formi kao apstraktnom entitetu, nego joj u opisu uvijek pridružuje i njezino aktualno jezično (kontekstualno) i izvanjezično (diskurzivno i situativno) okruženje. Zbog toga se naglašena pozornost upućuje činjenici da jezične jedinice uvijek nastupaju u kontekstu drugih jezičnih elemenata, a to okruženje može utjecati na njihove funkcije². Kako funkcija i značenje dobivaju bitnu ulogu u opisu, razumljiv je interes funkcionalne lingvistike prema različitim procesima promjena značenja. U tom je smislu i za našu temu osobito važan teorijski okvir proces gramatikalizacije koji od zadnje trećine dvadesetog stoljeća privlači posebnu istraživačku pozornost (npr. Lehmann 1982, Hopper–Traugott 1993, Bybee–Pagliuca–Perkins 1994, Dér 2004. i sl.).

2 Usp. opsežnu kontrastivnu studiju o razlikama dvaju glavnih tipova gledanja na jezik koji su oblikovali tokove u dvadesetostoljetnom jezikoslovlju Tolcsvay–Ladányi 2008:32).

Proces gramatikalizacije kao jedan od najvažnijih pokretača jezičnih promjena ugrubo se može odrediti kao postupak tijekom kojega leksički elementi u određenome jezičnom okruženju postaju gramatičkima, odnosno gramatički primaju novija gramatička značenja (Dér 2004:182)³, pri čemu, barem u kanonskim slučajevima, slijedom modificirane funkcije izvornoga jezičnog elementa mogu nastupati i neke formalno–strukturne promjene u njegovu obliku. U skladu s funkcionalističkim gledanjem na jezični sustav procesom gramatikalizacije upravljaju izvanjezični razlozi koji su ukorijenjeni u kolektivnome ljudskom iskustvu o svijetu.⁴

Znakovito je da se gramatikalizacija osobito često odvija kod jezičnih elemenata koji se referiraju na najosnovnije elementarne pojmove ljudskog iskustva. Zbog toga ovaj se proces posebno tiče jezičnih konstrukcija čije je, s jedne strane, leksičko značenje u dovoljnoj mjeri uopćeno i shematizirano, odnosno, s druge strane, čija je upotreba dovoljno učestala. Premda među istraživačima gramatikalizacije postoje neslaganja u vezi s prirodom semantičkih promjena, jedinstven je stav da je gramatikalizacija kontinuum u kojemu polisemija i raslojavanje gramatičkih značenja igraju bitnu ulogu (Bybee–Pagliuca–Perkins 1994:21–22). To se može dobro ilustrirati i činjenicom da jezična jedinica koja prolazi kroz gramatikalizaciju veoma često čuva svoje starije, specifičnije značenje ili njegove ostatke, pa njezine nove funkcije nastale gramatikalizacijom zapravo čine niz povezanih značenja.

Za našu temu druga važna stavka u teoriji gramatikalizacije jest činjenica da jezične jedinice ne prolaze kroz ovaj proces same po sebi kao samostojni leksički elementi, nego u svojim uobičajenim sintagmatskim okruženjima, tj. u kombinacijama s drugim leksičkim ili gramatičkim morfemima (Bybee–Pagliuca–Perkins 1994:4).

S obzirom na netom opisane osnovne postavke gramatikalizacije taj je teorijski okvir iznimno pogodan za opis obuhvatnijih povijesnih promjena koje, u dužem periodu, u konačnici mogu dovesti i do rekatégorizacije (promjene vrste riječi, kao i promjene morfematičkog statusa) određenih jezičnih elemenata – slijedom kojih se skupine određenih sinsemantičnih vrsta riječi mogu u bitnoj mjeri proširiti. Nije slučajno da je primjena gramatikalizacijske teorije najbolje rezultate dosad dala u povijesnom opisu raznih relacijskih riječi (partikule, prijedlozi, postpozicije, pomoćni glagoli, modalne riječi, a u novije vrijeme posebno kod diskurzivnih markera), kao i kod gramatema (osobito derivacijskih) koji su apstrahirani od nekad pojmovno jačih jedinica, kao što su npr. glagolski prefiksi.

1.2. *Glagol dati i njegove predispozicije za gramatikalizaciju*

Premda se u prethodnome kratkom opisu gramatikalizacije govorilo o gubljenju leksičkog značenja koje dovodi do nastanka novog, sve »gramatičkijeg«

3 Premda se naziv gramatikalizacija pojavljuje u jezikoslovlju tek u dvadesetom stoljeću, pojava koju on pokriva već je od najdavnijih perioda proučavanja jezika intrigirala znanstvenike.

4 Budući da ljudsko poznavanje svijeta u svojim bazičnim strukturama određuju međusobno izrazito slične sheme u pojedinim kulturama, te da se iza upotrebe jezika provlače univerzalni kognitivni i komunikativni uzori, gramatikalizacija je neovisna o kulturama i jezicima, pa se u pojedinim jezicima odvija iz sličnih izvora, odnosno putem sličnih mehanizama.

(a naposljetku eventualno i do potpuno gramatičkog) značenja, što se formalno vrlo često očituje u afiksaciji/morfologizaciji gramatikaliziranog elementa, u ovaj se krug pojava ubrajaju i slučajevi kada je određeni element tek »slabiji« stupanj gubljenja semantičke autonomije, što ne znači nužno i formalne fonološke promjene (poput afiksacije) uz neku drugu jezičnu jedinicu. Naime, treba uzeti u obzir da su u postupku gramatikalizacije semantičko–funkcionalne modifikacije uvijek prvotne (usp. Bybee–Pagliuca–Perkins 1994:11), a formalne se pojavljuju tek kao posljedice desemantizacije. Drugim riječima, izvorno autosemantične riječi prvo se postupno približavaju (ili postaju) sinsemantičnima, a gubljenje formalne samostalnosti (fiksacija uz drugu jedinicu) tek je krajnja (i samo moguća) faza gramatikalizacije. Prema tome, u stanovitoj jezičnoj sinkroniji neki elementi mogu biti tek u početnoj fazi gramatikalizacije, tj. da se usporedo s njihovim izvornim autosemantičnim značenjem postupno razvijaju i značenja (ili funkcije) »manje pojmovnosti«, a da to u danom sinkronom stanju jezika ne mora bitno utjecati na imanentne formalne (površinske) karakteristike samog izvornog elementa. To međutim ne znači da uopće nema strukturnih promjena: početne se formalne modifikacije tipično mogu prepoznati u restrukturiranju odnosa prema okolnim jezičnim jedinicama, kao što je npr. sintagmatizacija koja podrazumijeva da izvorni element podvrgnut gramatikalizaciji sve više traži zadano sintaktičko okruženje (rekcije).

Prema našim podacima na takvom je stupnju gramatikaliziranosti u današnjem hrvatskom standardnom jeziku i glagol *dati* kad se pojavljuje u konstrukciji s infinitivom. On je i u svojim promijenjenim funkcijama (o kojima ćemo govoriti u točki 3.2) daleko od toga da bi imao samo gramatičko značenje, ali o očigledno pokrenutom procesu njegove desemantizacije svjedoči to što u ovdje razmotrenim modificiranim funkcijama *dati* uza se traži obavezno neku pojmovno »jaču« glagolsku riječ – upravo kao što se to događa u slučaju pomoćnih i modalnih glagola.

Primjer značenjskih promjena koje predstavlja konstrukcija *dati (se)* + infinitiv u svojim je ovdje razmotrenim različitim realizacijama upravo ovakav međustupanj u shematizaciji značenja. Iznimno širok i shematizaciji pogodan spektar značenja glagola *dati* povezan je s visokom frekventnošću upotrebe, stoga ga obilježava osobito jaka mogućnost kombiniranja s drugim leksičkim jedinicama – u kojim se izrazima značenjski lako počinje »izbjeljivati«. Ta se djelomična desemantizacija posebno uočava upravo u fokusiranim konstrukcijama s infinitivom, uz koje *dati* poprima karakteristike modalnoga glagola, tj. po naravi značenja pomiče se u smjeru suznačnica. Međutim i u kontekstu sličnih glagola–suznačnica glagol *dati* ističe se time što je kao semantički djelomice ispražnjen glagol razvio čak nekoliko značenjskih funkcija, kakvom se semantičkom polivalentnošću ne odlikuje nijedan djelomično desemantizirani glagol (modalni ili pomoćni) u hrvatskom jeziku.

Zbog maloprije spomenutih značajki glagol *dati* i kao suznačnica jedan je od najrazličitije upotrebljivih sastavnica složenih glagolskih izraza – što je očita pojava u širem krugu prirodnih jezika. Uz to što se u ulozi funkcionalnog/perifraznog glagola pojavljuje u velikom broju glagolskih izraza kao semantički slabija sastavnica glagolskog izraza (pored kojega obavezno dodani imenski dodatak nosi

ključnu ulogu u određivanju značenja), u hrvatskom jeziku (a i općenito u drugim slavenskim jezicima) glagol–suznačnica *dati* ostvaruje veoma važnu ulogu i kao modalni⁵ glagol. Slično perifraznima, modalni glagoli, opet zbog reducirane pojmovnosti u značenju, također obavezno traže uza se neki drugi – punoznačni – element. Dok je kod perifraznih glagola taj element po pravilu neka imenska riječ (s kojom glagol često ostvaruje više–manje sraslu ili čak leksikaliziranu konstrukciju); modalni se glagoli na sličan način obavezno proširuju za infinitivni oblik glagola koji definira glavnu (semantički relevantniju) radnju. Daka-ko, infinitiv pritom može, u određenim slučajevima, alternirati s konstrukcijom *da* + prezent. U fokusiranoj konstrukciji *dati* + infinitiv obje su sastavnice lingvistički jednako zanimljivi fenomeni zbog svog specifičnog »rubnog« statusa unutar glagola.

U pogledu čuvanja izvornog značenja spomenute se značenjske promjene također uklapaju u gore opisane procese gramatikalizacije, jer – kao što ćemo vidjeti – novodobivene značenjske funkcije ne udaljavaju se bitno od izvorne konceptualne domene punoznačnice *dati*, nego sve skupa čine niz međusobno logički i asocijativno lako povezivih, dakle polisemičkih funkcija.

Za funkcionalne promjene glagola *dati (se)* koje su u središtu ovog istraživanja također vrijedi u teoriji gramatikalizacije često naglašena postavka da se gramatikalizacija ne provodi izolirano na samostojećem jezičnom elementu, nego u njegovu sintagmatskom okruženju, tj. pretpostavlja konvencionalizirane uporabne okvire. Takav okvir u našem istraživanju pruža konstrukcija koju *dati* čini s infinitivom – njegove ovdje razmotrene značenjske promjene vrijede samo u tom sintagmatskom okruženju.

Uz dosad spomenute semantičke promjene, naravno, usporedo se odvijaju modifikacije i u gramatičkim obilježjima glagola *dati*, utoliko što se njegova sintagmatska i sintaktička autonomija i raznovrsnost bitno reduciraju tijekom gramatikalizacije. Kao što ćemo vidjeti u analizi, to u pojedinim njegovim funkcionalnim varijantama može značiti gubitak lične konjugacije (depersonalizacija izraza), okamenjivanjem reda riječi sve do raznih restrikcija u dopunskoj strukturi.

1.3. Dosadašnja istraživanja o temi (jezična modalnost, funkcije infinitiva)

Dati kao glagol–suznačnica kondenzirana gramatikalizacijom posebnu pozornost zaslužuje zbog relevantne modalne funkcije, čime njegova analiza, osim čistih lingvističkih, nužno nameće i druge logičko–semantičke, komunikacijske i pragmatične aspekte, utoliko što modalni jezični elementi (bili to glagoli, ili druge sinsemantičke vrste riječi, npr. partikule, vezničke partikule i sl.) zadiru u domenu vrlo kompleksnog odnosa kazivača, sadržaja iskaza i realnosti. Premda istraživanje jezične modalnosti bilježi dosta priloga u našoj domaćoj

5 Izraz *modalni glagol* u ovom radu upotrebljavamo prema definiciji u Silić–Pranjčević (2005:185), dakle u širem poimanju nego što to čini gramatika Vukadinović–Mrazović (1990) uvodeći distinkciju između modalnih i modalitetnih glagola, odnosno glagola s verbatimnom dopunom (143–166). Radi jednostavnosti terminološke upotrebe naziv *modalni glagol* koristimo kumulativno, obuhvaćajući sva tri podtipa u drugospomenutoj gramatici.

lingvistici (osobito ističemo Sesar 1989, 1992, 2001), pitanje modalnih glagola posebno se pokazuje poticajnim iz kontrastivističkog kuta (npr. Kattein 1985, Žagar Szentesi 1999. te čak dva izlaganja na nedavnom skupu »III. hrvatski sintaktički dani – Osijek« iz 2010, fokusirana na problematiku modalnih glagola u hrvatskom u usporedbi s ekvivalentnim sustavom u njemačkom jeziku).

Sustavnom je istraživanju infinitiva u štokavskim jezicima temelje udarila Milka Ivić (1972) analizirajući u opsežnoj studiji sva gramatička okruženja i njihova strukturalna obilježja u kojima se u hrvatskom i u srpskome taj nefinitni oblik može pojaviti. Autorica je početkom sedamdesetih s pravom upozoravala na činjenicu da su dotadašnja istraživanja infinitiva u serbokroatističkom jezikoslovlju dominantno bila usmjerena na alterniranje infinitiva s konstrukcijom *da* + prezent, i to prije svega iz aspekta prostorne distribucije te zamjene na cijelome srednjojužnoslavenskom jezičnom području.⁶ Kasnije je istraživanja dalje razvila Melvinger (1982, 1986) proširujući fokus i na supstandardnu upotrebu infinitiva, a koje je pitanje dalje nijansirao i novim prinosima obogatio Vukojević (2008). Kontrastivna su istraživanja i u toj domeni dala bitne rezultate za još konkretnije ocrtavanje strukturalnih i funkcionalnih svojstava infinitiva u našem jeziku, fokusirajući se ponajprije na složene izraze u kojima se oni obavezno kombiniraju s drugim glagolskim elementima (na relaciji engleskog i hrvatskog jezika – Kalogjera 1971:76), a još opširniju analizu o različitostima uporabne distribucije infinitiva u uspoređivanome mađarskom i srpskom jeziku dala je Zvekić–Dušanović (2001).

Razmatraju li se mnogostruke kombinatoričke mogućnosti infinitiva u suvremenome hrvatskom jeziku (ne ograničavajući se nužno samo na standardnu domenu), uočava se da je njegovo udruživanje s glagolom–suznačnicom *dati* iznimno frekventna pojava, što samo po sebi opravdava detaljno razmatranje njihove problematike. Dodatno usložnjava pitanje okolnost da je spojem *dati* + infinitiv moguće realizirati i nekoliko različitih konceptualnih sadržaja, što dosad (prema našim saznanjima) nije bilo predmetom detaljnijih istraživanja. Nadalje, posebnu sustavolingvističku i jezičnouporabnu problematiku nameće okolnost da rekonstruiranje točne funkcionalne uloge takvih infinitivnih konstrukcija ponekad ni za materinje govornike nije automatsko, premda ih oni, zbog instinktivne kompetencije, u osnovi pravilno i adekvatno generiraju (npr. u rečenici *Dali smo mu oprati auto. suznačnica dati* istodobno može stajati za značenjsku nijansu dopuštanja /'dopustili smo mu da opere auto'/, ali se ne može isključiti ni smisao posrednog izvršavanja akcije u infinitivu /'preko njega se oprao auto', ili 'naložili smo mu da opere auto i on je to učinio', a čak i 'dali smo (nekomu drugom) da opere njegov auto'/). Zbog funkcijske polivalentnosti konstrukcije *dati* + infinitiv, što ponekad znači i višesmislene mogućnosti tumačenja

6 Osvrćući se na povijest istraživanja infinitiva u nas, autorica ustanovljuje da su naša istraživanja uglavnom išla u smjeru problematizacije nejednake prostorne zastupljenosti tog oblika »u širokom teritoriju koji zahvata standardni srpskohrvatski«, odnosno na eventualne semantičke regulatore njegove upotrebe (1972:121).

Prema autorici u drugim slavenskim jezicima postojao je jači interes za opsežnije bavljenje širom pojavnošću infinitiva, npr. u češkoj lingvistici, i to već od druge polovice 20. stoljeća (1972:117).

jedne te iste konkretne konstrukcije (usp. gornji primjer), podrobna funkcionalna i strukturna analiza fokusirane leksičke sheme može dati velik prinos ne samo opisnoj gramatici nego i glotodidaktici, jer u procesu upravljanog stjecanja jezika domena jezične modalnosti jedno je od metodički najsloženijih područja, a koje iziskuje precizan formalni i funkcionalni opis predmetnih konstrukcija.

2. Infinitivne konstrukcije u hrvatskom jeziku i u gramatikama

Analiza konstrukcije *dati* + infinitiv mora poći od općih obilježja infinitivizacije kao mehanizma srodnog predikatnom proširivanju (Katičić 1986). Pod predikatnim proširivanjem razumijeva se širi krug transformacijskih postupaka pri čemu se dvije zasebne predikatne jezgre stapaju u jedan složeni izraz, tako da uvršteni predikat, proširujući sadržaj prvotnoga, postaje dodatni predikatni sadržaj – predikatni proširak – uz prvotni glagolski predikat. Stoga predikatni proširak nije predikatna odredba (kao što su priložne oznake), nego dodatni element uz glavni predikat koji ne gubi svoju predikatsku narav (dodajemo – niti »se spušta niže« u konstituentnoj shemi rečenice). Kao takav, u semantičkoj strukturi rečenice »predikat zajedno s proširkom tvori jedan rijek« (Katičić 1986: 452)⁷.

Po postupku uklapanja drugog predikata uz prvotni, infinitivizacija je formalno mehanizam sličan opisanom modelu glagolskog proširivanja, s nekoliko bitnih razlika u polaznoj semantičkoj naravi prvotnoga glagola uz koji se drugi glagol u obliku infinitiva ugnježđuje, pa i u konstrukcijskim karakteristikama nastaloga složenoga glagolskog predikata. Na dio tih razlika upućuje i Katičić⁸ upozoravajući na veći stupanj sraslosti infinitiva s glavnim glagolom u odnosu na glagolske proširke. Nadovezujući se na to, možemo dodati da je spoj glavnoga glagola i predikatnog proširka obično manje koherentan, tj. glavni glagol manje ili uopće ne iziskuje nužno uza se proširak, a da je rečenica i bez njega logičko-semantički punovrijedan iskaz; dok se kod infinitivizacije obično radi o jačem upravljanju glavnoga glagola – budući da velik dio glagola koji se šire infinitivom, zbog svoga semantičkog karaktera, često i obavezno traži infinitivnu nadogradnju. Dodatni je čimbenik u različitosti dvaju postupaka da su u slučaju infinitivizacije veće restrikcije u selekciji glavnih glagola (po kriteriju semantičkog sadržaja) uz koje se infinitiv ugnježđuje; dok se uvrštavanje predikatnih proširaka odvija puno slobodnije, bez većih gramatičkih ograničenja kod osnovnoga glagola. S jedne strane, glagoli koji se šire infinitivom vrlo su često pojmovno reduciranog sadržaja, suznačnice – kao što su modalni glagoli, koji

7 Predikatne proširke Katičić (1986: 452, 460) dijeli u dvije temeljne skupine – imenske i glagolske, ovisno o tipu predikata koji se ugnježđuje uz prvotni glagolski predikat. Prema tome u rečenici *Kruška je izrasla velika*. riječ *velika* je imenski proširak, dok u rečenici *Konj trči njišteći* riječ *njišteći* je glagolski proširak.

8 »Infinitivizacija je preoblika kojom se već uvrštena zavisna rečenica, izrična ili namjerna, još čvršće sklapa s glavnom, te u preoblikovanom ustrojstvu gubi vlastite predikatne kategorije, pa se glagolski predikat prvotne zavisne rečenice potpuno priključuje predikatu prvotne glavne.« (ibid.: 465)

bez infinitivne nadogradnje ne bi funkcionirali kao cjeloviti predikat. S druge strane, i neki glagoli samoznačnice mogu dopustiti da se uz njih uklopi infinitiv, ako su takvoga leksičkog sadržaja da po smislu traže dopunu sa značenjem neke radnje ili zbivanja⁹. U svakom slučaju broj je glagola koji dopuštaju ili čak iziskuju infinitivno uklapanje, konačan i čini relativno zatvorenu skupinu, dok se umetanje predikatnog proširka (pogotovo glagolskog proširka) uz neki glagol odvija slobodno i ovisi samo o govornikovoj priopćajnoj namjeri.

U kanonskoj literaturi (npr. Mrazović–Vukadinović 1990:143, 151; Katičić 1986:465–476) uobičajeno se upućuje na činjenicu da glagolski sklopovi s infinitivom pretežito pretpostavljaju podudarnost subjekata dviju ishodišnih rečenica. Dapače, Ivić (1972:122) formulira još radikalnije, ustanovljujući da »infinitiv uz tranzitivne glagole pod okolnostima nejednakosti vršilaca imenovanih akcija na istočnoj polovini srpskohrvatske jezične teritorije« nije dopušten. Iako je strukturalno obilježje identičnosti subjekta u infinitivnim konstrukcijama dominantno i u hrvatskome suvremenom standardu, ono je daleko od isključivoga. Neke suprotne primjere u ograničenom broju navodi i Katičić (1986:471–472), a u gramatici Mrazović–Vukadinović (1990:161) posebno se spominje manja skupina mogućih dvoagentnih infinitivnih konstrukcija, tj. glavnih glagola koji uz infinitivno proširivanje ne uključuju jednakost subjekata dviju radnja.

U usporedbi s drugim (čak i slavenskim) jezicima gdje identičnost subjekata dviju radnja u bitno manjem omjeru karakterizira infinitivne sklopove, zastupljenost dvoagentnih konstrukcija s infinitivom u suvremenom je hrvatskom standardu relativno niska u odnosu na one s identičnim agensima.¹⁰

U zrcalu toga konstrukcija *dati* + infinitiv zaslužuje posebnu pozornost, jer u više funkcionalnih ostvaraja njezine sastavnice vežu upravo različite subjekte, među kojima svakako treba istaknuti slučajeve kada *dati* stoji u semantičkoj funkciji kauzativnosti. Govoreći o kauzativnim glagolima – spominjući pod tom grupom glagole *učiti*, *pomagati* i *dati* 'omogućiti', Ivić (ibid.: 123) ustanovljuje da se oni u mnogim slavenskim jezicima lako združuju s infinitivom, odnosno da se od dvoagentnih konstrukcija u štokavskim jezicima infinitiv (koji, doduše, može alternirati s izrazom *da* + prezent) najviše zadržava upravo kod kauzativnih upravnih glagola (npr. *Život je pribio oči zemlji, ne da ih dići u maštu i lutanje. Pomaže mi raditi.* – primjeri preuzeti od Ivić (ibid.: 123).

9 Ti se glagoli po pojmovnom sadržaju mogu grupirati u razne značenjske skupine: glagoli htijenja /*odlučiti*, *htjeti*, *namjeravati*/, fazni glagoli /*početi*, *prestati*, *nastaviti*/, glagoli za afektivna stanja /*misлити*, *mrziti*, *voljeti*/, glagoli za izricanje vrijednosti kakva čina /*vrijediti*, *valjati*, *pristajati*/ i sl. Naravno, krug upravnih predikata koji traže ili dopuštaju infinitivnu dopunu varira od jezika do jezika – neki su jezici općenito skloniji uklapanju infinitiva umjesto zavisne rečenice (usp. engleski *The coffee is ready to bring in to you.* i niz sličnih konstrukcija), dok neki taj način kondenziranja rečeničnih sadržaja izbjegavaju. U tom smislu treba se pozvati na konstataciju Milke Ivić (1972:122) prema kojoj distribucija infinitiva u sustavu srpskog i hrvatskog jezika podliježe jačim restrikcijama nego u drugim (npr. češkom) slavenskim jezicima.

10 Posebno je to uočljivo kod glagola percepcije, gdje mnogi europski jezici (npr. latinski, engleski, njemački i sl.) koriste infinitivne izraze i kada se osjet odnosi na radnju ili događaj koji se veže na drugog aktanta, a ne na samog percipijensa. Za razliku od njih, u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku rečenice poput *Čujem te dolaziti.* upitne su prihvatljivosti ili se, u najmanju ruku, mogu smatrati rubnim, odnosno stilski obilježenima.

3. Opće značajke konstrukcije *dati (se)* + infinitiv u hrvatskom jeziku

3.1. Spomenutost u gramatikama

Naši relevantni priručnici i gramatike u različitoj se mjeri i koncepciji dotiču konstrukcije *dati* + infinitiv, ali su slični po tome da, osim taksativnog navođenja nekih od mogućih funkcija (obično unutar sintakse, u poglavljima o složenim glagolskim izrazima), ne ulaze u podrobnija objašnjenja o njezinim gramatičkim ili modalnim funkcijama. Ako se čak i imenuju neke od tih mogućih funkcija, pregledane građe ne nude iscrpni popis ostvarivih značenja, a kamoli upućenje u značenjske i strukturne razlike među pojedinim varijantama.

Najviše prostora razmatranoj konstrukciji posvećuju Engel–Mrazović (1986:245) i na tragu njihova djela nastala gramatika Mrazović–Vukadinović (1990:163), spominjući gotovo sve funkcionalne varijante od niže navedenih (osim jedne). Recentne gramatike hrvatskoga jezika (GHJ, HG) u vrlo skromnom omjeru dotiču konstrukciju *dati* + infinitiv, a od mogućih pet funkcionalnih varijanti samo jednu (HG) ili dvije (GHJ) ilustriraju primjerom, dok ih druge i ne spominju. Tako u GH stoji samo *Ne dam od sebe napraviti budalu.*, dok su u GHJ dva primjera, jedan za istu funkciju kao i u GH */Nije se dao nagovoriti/*, i još jedan, za faktitivno značenje: *...dao si je obrijati glavu.* Faktitivno je značenje ujedno jedino na koje se u konstrukciji *dati* + infinitiv poziva Katičić (1986:474) unutar poglavlja o infinitivizaciji (*... dadoh donijeti s rijeke pijeska...*).

3.2. Značenjske / funkcionalne varijante konstrukcije *dati (se)* + infinitiv

Sumirajući podatke iz pregledanih priručnika i raznih gramatika hrvatskoga jezika te rezultate iz vlastitog korpusa koji je nastao dužim praćenjem upotrebe konstrukcije *dati* + infinitiv u suvremenoj hrvatskoj standardnojezičnoj praksi (uključujući i govornu i pisanu domenu), ustanovili smo da se fokusirani infinitivni izraz može javljati u ovim značenjskim funkcijama:

1. objektivna mogućnost:
 1. a *Ta se mrlja da ukloniti, treba samo pronaći dobro sredstvo za to.*
 1. b *Ovdje se da živjeti vrlo komotno.*
2. dopuštanje/omogućavanje drugoj osobi da nešto radi:
 2. a *Sestre su nam ipak dale ući u sobu.*
 2. b *Iva se nije dala nagovoriti ni na što sumnjivo.*
3. volja, spremnost na neko djelovanje (u širem smislu afektivno stanje subjekta):

Ne da mi se otputovati danas, krenimo radije sutra.
4. posredno obavljanje glagolske radnje, subjekt svjesno navodi drugog aktanta da nešto napravi (kauzativno–faktitivna dijateza):

*Gdje mogu dati očistiti vuneni tepih? ('sam ga ne mogu očistiti')*¹¹

11 Ova klasifikacija mogućih značenjskih funkcija izraza *dati* + infinitiv očigledno nudi paralele prema najučestalijim tipovima jezične modalnosti koji se spominju u teorijskim radovima

U odnosu na moguće funkcije konstrukcije *dati* + infinitiv na koje se pozivaju pregledani priručnici (koji kumulativno obuhvaćaju funkcije 1.a, 2.b, 3. i 4) realni je krug značenjskih funkcija tog infinitivnog sklopa nešto širi u štokavskim jezicima, pa smo, u svrhu iscrpnijeg i dovoljno nijansiranog usustavljenja njegovih funkcija, unutar skupina 1. i 2. uveli po jednu potkategoriju (1.b i 2.a).

Shema značenja izvornoga glagola *dati* mogla bi se opisati kao usmjerena intencionalna radnja pri kojoj entitet A upućuje neku supstanciju u domenu entiteta B. Semantički pomaci o kojima svjedoče predočene funkcije glagola *dati* u navedenim primjerima s infinitivima mogu se okarakterizirati kao početne faze gramatikalizacije: naime, u svim predočenim funkcijama – premda u različitoj mjeri, odnosno u različitim smjerovima – uočava se određeni stupanj pojmovnog slabljenja, shematizacije, ili pomak od konkretnog prema apstraktnijem značenju glagola *dati*. Ti se semantički pomaci temelje na raznim pragmatičkim inferencijama¹², utoliko što određene pragmatične implikature koje izvorno nisu uključene u osnovno značenje *dati* počinju prodirati u njegovu značenjsku jezgru. Osnovna shema izvornog značenja *dati* podrazumijeva upućivanje nečega iz domene aktanta ('koji daje') u domenu drugog sudionika ('kojemu se daje'), iza čega stoji pragmatični zaključak da taj kojemu se nešto daje, ili koji nešto prima – ujedno počinje imati više mogućnosti. U pozadini toga stoji koncept PRIMANJE = MOGUĆNOST. Konvencionalizaciju te implikature vidimo u novodobivenoj ulozi glagola *dati* u funkciji br. 1.a i 1.b.

S druge strane, značenjski pomak koji predstavlja fokusirani glagol u funkcijama (2.a) i (2.b) može se opisati da se u njima naglasak stavlja na semantički element intencionalnog čina aktanta od kojega proizlazi stanovito upućivanje prema drugom sudioniku. Tu se pak u modificirano značenje glagola *dati* ugrađuje pragmatički zaključak da taj koji daje ujedno dopušta ili svjesno čini nešto mogućim za drugog sudionika. Iza tog pomaka stoji koncept DAVANJE = DOPUŠTANJE / OMOGUĆAVANJE. Između dvije mogućnosti (one u funkcijama 1.a, 1.b i 2.a, 2b) lako je uočiti razliku: u prvim funkcijama radi se o objektivnim, o drugom aktantu neovisnim mogućnostima u žarištu kojih je pojedinac koji prima, dok je u onim drugima u prvom planu davatelj i njegova intencija da omogući ili dopusti nešto primatelju.

Razvijanje funkcije izražavanja volje i spremnosti (funkcija (3)) može se ponajviše razmotriti u kontekstu funkcije mogućnosti (funkcija (1)) gdje je u

(npr. Pete 2002). Tako se uz funkciju 1. može pridružiti epistemička (1.a) ili (uz 1.b češće) deontička modalnost; funkcija pod 2. ponajviše uključuje deontičku modalnost; 3. dispozicionalnu; dok se funkcija pod 4. ne ostvaruje u domeni modalnosti, nego se može razmatrati u čisto gramatičkim okvirima, unutar glagolske dijateze (upućuje na odnos subjekta rečenice s vršiteljem radnje).

12 Pragmatičku inferenciju (»pragmatic inference«) istraživači ističu kao uz metaforizaciju i metonimizaciju treći mogući čimbenik u semantičkoj modifikaciji elementa u procesu gramatikalizacije, a koji se može dovesti u blisku vezu s Griceovim modelom konvencionaliziranja implikatura (ističu npr. Hopper – Traugott 1993: 75–77). Bit procesa je da morfem obuhvaćen gramatikalizacijom u svom tipičnom jezičnom okruženju izaziva stanovite asocijacije ili sugerira određene zaključke koji postupno postaju eksplicitnim dijelovima njegova značenja. Zahvaljujući ovom sekundarnom značenju, jezična jedinica razvije polisemiju.

žarištu također primatelj, s tim da se ovdje iz koncepta dobivanja mogućnosti za neko djelovanje izvodi koncept pozitivnog ili negativnog afektivnog odnosa, tj. želje/volje primatelja za obavljanje neke radnje. Drugim riječima PRIMANJE = DOBIVANJE VOLJE ZA NEŠTO. To pragmatički obavezno propisuje živi (logički) subjekt, i to u ulozu primatelja koji je samo neaktivni doživljivač (otud i dativni oblik u kojemu se logički subjekt pojavljuje). Uz to, u ovom se ustroju koncept davatelja kao aktivnog aktera sadržajno i formalno potpuno izgubi, budući da u ovom ostvaraju konstrukcije *dati* + infinitiv nastaje ne samo medijalnoglagolski nego i besubjektan izraz, tematizirajući jedino afektivno stanje primatelja.

Dok se u spomenutim trima funkcijama novorazvijeno sekundarno značenje glagola *dati* dotiče domena modalnosti, u četvrtoj funkciji (neposredno obavljanje radnje) proces semantičkog izbjeljivanja dovodi do značenja koje bismo mogli okarakterizirati najviše gramatičkim u odnosu na prethodno spomenute funkcije. Premda se naizgled jedino ovdje sačuva izvorna konceptualna shema »davatelj« – »predmet davanja« – »primatelj« (što u prethodnim funkcijama nije slučaj), ipak – glagol *dati* očigledno ovdje prolazi kroz najveći stupanj desemantizacije, rezultirajući gotovo gramatičkim značenjem posrednog obavljanja radnje izražene infinitivom (faktitivna ili kauzativna dijateza). Iza toga značenjskog pomaka stoji koncept DAVANJE = NALAGANJE, NAVOĐENJE, pa čak i ZAPOVIJED – uz to da se način na koji subjekt rečenice postigne da se radnja obavi (preko stvarnog i u predmetnim rečenicama najčešće anonimnog vršitelja radnje), točnije ne eksplicira, nego ostaje krajnje shematizirana.

Bilo da se radi o razvijanju modalnog ili gotovo posve gramatičkog značenja, glagol *dati* u svim je dotaknutim slučajevima prošao kroz značenjsko izbjeljivanje, ili uopćavanje, a takvo reduciranje semantičke autonomije dovodi do toga da u spomenutim funkcijama više ne može stajati samostalno, nego se sintakticizira, tj. zahtijeva obaveznu dopunu u obliku punoznačne glagolske riječi. Formalno–strukturne promjene koje proizlaze iz tih sadržajnih modifikacija razmotrit ćemo u 4. točki.

3.3. Funkcionalni preplet

Na temelju iznesenih rečenica primjera u prethodnoj točki, a i iz samih navedenih naziva za pojedine značenjske varijante uočljivo je da su neke funkcije usko povezane, što je potpuno u skladu s jednom od osnovnih postavki gramatikalizacije, tj. da novo značenje nastalo semantičkom redukcijom (i više njih) ostaje relativno u domeni osnovnog koncepta izvornog (značenjski potpunog) elementa. Zbog toga iskaz s određenom realizacijom *dati* + infinitiv nije uvijek lako jednosmisleno uvrstiti u jednu od navedenih kategorija, čak ni za materinske govornike, bez poznavanja šire konsituacije. (Npr. rečenica *Nisam mu ga dala prevesti.* ili ranije citirana i slično konstituirana rečenica iz točke 1.3. – *Dali smo mu oprati auto.* Obje rečenice istodobno nude mogućnost tumačenja po smislu pod točkom 2.a, ali i pod 4, ovisno o tome sugerira li kontekst dopuštenost ili faktitivno prenošenje radnje na drugog aktanta, kao i o tome na što referira zamjениčki oblik *mu* – na potencijalnog vršitelja radnje ili posjednika – auta ili na neimenovani objekt u prvoj rečenici.) Ta bliskost

po značenju ponajviše proizlazi iz toga što se neki koncepti epistemološki poklapaju ili se međusobno pretpostavljaju (npr. koncept dopuštenosti tipično uključuje i mogućnost), što nije neočekivano s obzirom na bogatu polisemičnu mrežu u semantičkom opisu suznačnice *dati* (usp. poglavlje 1.1. i 1.2) – što je ustvari i osnovni uvjet za aktiviranje gramatikalizacije.

3.4. Produktivnost

Jedno je od najbitnijih obilježja općenito konstrukcije *dati* + infinitiv da njezina upotreba u navedenim funkcijama (točka 3.2) pokazuje neujednačenu produktivnost. Ograničenja mogu biti uporabne ili leksičko–gramatičke prirode.

3.4.1. Ograničenost upotrebe u faktitivnoj funkciji

Posebno je uočljiva uporabna ograničenost funkcije 4, pri čemu se konstrukcijom *dati* + infinitiv izražava prenošenje vršenja glagolske radnje na drugog aktanta, a koji često ostaje u rečenici neizrečen. Upotreba konstrukcije u faktitivnom smislu pokazuje ograničenost utoliko što se taj složeni izraz u hrvatskome ni izdaleka ne koristi u svim pragmatički opravdanim situacijama. Umjesto njega, za faktitivno–kauzativni odnos između subjekta i stvarnog vršitelja radnje u hrvatskom se tipično koristi:

a) aktivni glagolski oblik (rečenice *Bojim kosu kod frizera. Lani smo popravili krov.* gramatički su i pragmatički adekvatne i za situacije kada se prema govornikovoju intenciji radi o posrednom izvršavanju djelovanja izraženih infinitivom);

b) ili šira glagolska parafraza, drugačije konfigurirani sintaktički spojevi ili čak složena rečenica: npr. za izražavanje sadržaja (i posrednog odnosa subjekta i vršenja radnje) u rečenici *Ravnatelj je dao isplatiti sve honorare.*, čini se da su rasprostranjenije u hrvatskome formulacije poput *Po ravnateljevom nalogu honorari su isplaćeni. /Ravnatelj je dao nalog da se isplate honorari. / Ravnatelj je dao nalog za isplatu honorara.* itd.

3.4.2. Ograničenost upotrebe u funkciji dopuštanja i volje/spremnosti

Premošćivanje danog sadržaja fokusirane konstrukcije alternativnim oblicima prisutno je i u nekim drugim njezinim funkcijama, i to vrlo često u situacijama prema t. 2.a), kao i prema t. 3). Tako se za volju/spremnost logičkog subjekta (t. 3) izraz *ne da mi se razgovarati* može zamijeniti jednočlanim glagolskim predikatom u identičnom značenju *ne razgovara mi se.*; a slično tomu funkcija *dati* + infinitiv prema točki 2.a uobičajeno se realizira bezinfinitivno, zavisnosloženom rečenicom (*Ne daš mi na miru zaspati ~ Ne daš mi da na miru zaspi.*). Različitostima u formalnim strukturama rečenica s infinitivom i onih bez njega rezultiraju postupci na koje ćemo se kasnije osvrnuti. Uočljiva je međutim u svim navedenim alternativnim izrazima gramatička činjenica da se u njima eliminira infinitiv. Razlog tomu očigledno je neutralizacija lica, što je temeljna karakteristika infinitiva, a što u hrvatskom jeziku, osobito u dvoagentnim sklopovima nije favorizirano, jer se tu posebno gaji tendencija

eksplicitnoga gramatičkog markiranja vršitelja radnje glavnog i uklopljenoga (zavisnoga) glagola.

3.4.3. Gramatički i leksički kriteriji kao ograničujući čimbenici

Dakako, dalje suženje frekvencije konstrukcije *dati* + infinitiv u nekim od navedenih funkcija uvodi i faktor da izbor infinitivnoga glagola nije uvijek proizvoljan te da za danu funkciju dolaze u obzir samo glagoli s određenim semantičkim ili gramatičkim pokazateljima. Takvo je restriksijsko pravilo u hrvatskome npr. kod faktitivne funkcije konstrukcije *dati* + infinitiv – gdje je tranzitivnost infinitivnoga glagola osnovni kriterij za realizaciju¹³, stoga su izrazi **dati plakati*, **dati trčati*, **dati osmjehnuti se* i sl. negramatički. Kod izražavanja modeliranog prenošenja djelovanja od ovakvih glagola najčešći su postupci parafraziranje (npr. **dati se osmjehnuti* → *nasmijati koga*) ili idiomatski izrazi (**dati plakati* → *tjerati koga u plač*), te postoji i zamjena supletivnim parnjacima, npr. **dati znati* → *obavijestiti/obznaniti*.

4. Analiza

U daljnjem se dijelu rada detaljnije razmatraju ustrojbene i uporabne posebnosti konstrukcije *dati* + infinitiv u svakoj navedenoj funkciji.

4.1. *dati se* + infinitiv kao izražavanje OBJEKTIVNE MOGUĆNOSTI

Ova značenjska nijansa referira na mogućnost da se nešto može izvršiti/odvijati neovisno o intenciji gramatičkog ili logičkog subjekta rečenice, a modalni se glagol *dati* u njoj redovito može supstituirati glagolom *moći*. Kao što smo opisali u točki 3.2, ovdje se radi o početnoj fazi gramatikalizacije (značenjskoj shematizaciji) glagola *dati* kada se preko pragmatičke inferencije – prema kojoj onaj kojemu se nešto daje dobije mogućnost da djeluje u određenom smislu – u koncept PRIMANJA preslikava koncept MOGUĆNOSTI. Navedena funkcija uključuje po gramatičkoj strukturi dvije temeljne vrste realizacije prema sljedećim primjerima:

- (1) a *Ta se mrlja da ukloniti.*
- (1) b *Ovdje se da živjeti vrlo komotno.*

Rečenica (1)a modalna je transformacija originalne konstelacije »se–pasi-va«, dok je (1)b besubjektna rečenica, stoga je *se* zamjenički element obavezna sastavnica kod obje realizacije. U originalnoj rečenici *se* pripada infinitivnom glagolu (*Mrlja se uklanja.*, *Ovdje se živi vrlo komotno.*), a dodavanjem modalnog elementa on se podiže uz glavni glagol (*dati*). U logičkom smislu obje konstrukcije referiraju na opći subjekt (za svakoga stoji da 'može oprati mrlju' ili 'može komotno živjeti'), dok je na planu gramatičkog subjekta razlika u

13 Dakako, kao što smo upozorili u točki 3.4.1, pritom postoje i dalja semantička ograničenja, jer faktitivna upotreba konstrukcije *dati* + infinitiv nije moguća kod svih prijelaznih glagola. Tako npr. oblici *dati upoznati*, *dati kupiti* i mnogi slični nisu uporabno adekvatni izrazi bez obzira na tranzitivnost infinitiva.

tome što u (1)a subjekt ima ulogu pacijensa (jer je nastala transformacijom od 'moguće je ukloniti mrlju'), a konstrukcije tipa (1)b u sintaktičkom su smislu besubjektne rečenice. To zorno dokazuju i razlike u morfološkom ponašanju modalnoga glagola *dati* u navedenim konstelacijama: u (1)a on je usidren prema svim glagolskim kategorijama (premda se subjekti u prvom ili drugom licu rijetko javljaju u ovoj semantičkoj realizaciji), a u (1)b samo prema vremenu i načinu. U skladu s time, kada se u perfektu pojavljuje kongruencija prema gramatičkom rodu subjekta, u (1)a glagolski se pridjev radni od *dati* mijenja prema tom kriteriju (*Mrlja se dala ukloniti.*), dok u (1)b ostaje u jedinome mogućem neutralnom rodu kompatibilnom općem subjektu (*Ovdje se dalo živjeti vrlo komotno.*).

Teoretski su zamislive unutar funkcionalne varijante oprimjerene s (1)a i rečenice s lično konjugiranim oblicima glagola *dati*, na primjer u rečenici

(1)c (?) *Ne dam se ja preodgojiti.* ('nemoguće je mene preodgojiti')

s tim da bi prototipno tumačenje ove rečenice ipak prije bilo dopuštanje (koje ovisi o volji gramatičkog subjekta, 'ne dopuštam nikome da me preodgoji'), nego objektivna mogućnost. Unatoč tomu ne možemo potpuno isključiti ni interpretaciju prema objektivnoj mogućnosti, pogotovu ako kontekst ili drugi leksički elementi (druga surečenica ili modalni modifikatori) pojačavaju dojam da je subjekt u ulozi pacijensa:

(1)d (?) *Nažalost, ne dam se ja preodgojiti, makar bi i meni bilo drago da se promijenim.*

Promjenom rečeničnog okruženja međutim može se pojačati mogućnost tumačenja kao intencionalnog dopuštanja subjekta, što je bitno neutralnija i prototipičnija interpretacija fokusiranog izraza:

(1)e *Ne dam se preodgojiti, baš su mi drage moje stare navike.*

Općenito, čim se u glavnoj rečenici pojavljuje subjekt sa značenjem živoga bića (prvo i drugo lice subjekta time automatski rezultiraju), pojačat će se efekt značenja prema funkciji (2)b, dakle svjesnog dopuštanja subjekta da se nešto s njim izvrši/dogodi. Stoga od rečenica

(1)f *Ivan se ne da zaključati.*

(1)g *Ormar se ne da zaključati.*

1(f) sugerira interpretaciju prije svega prema subjektivnom dopuštanju, a 1(g) prema objektivnoj mogućnosti.¹⁴ Lako je to dokazivo i imperativnim testom: rečenica (1)f u imperativu izražava realnu zapovijed, a (1)g ne.

U pogledu formalno–strukturnih promjena koje nastupaju zbog deseman-tizacije jezičnog elementa obuhvaćenog gramatikalizacijom u ovoj značenjskoj varijanti glagola *dati* reduciranje njegove formalne autonomije lako se uočava u nekoliko bitnih čimbenika. U obje predstavljene funkcije njegova se konjugacija svodi samo na treća lica (premda, kao što smo upozorili, teoretski u funkciji

14 Ako uz živi subjekt želimo istaknuti ipak značenje prema (1)a, umjesto formacije (c) prototipično se koristi drugačija leksičko–sintaktička konstrukcija, npr. *Može/Da me se preodgojiti.* / *Moguće me je preodgojiti*

1.a mogući su i subjekti u prvom i drugom licu, ali uporabno je ta mogućnost iznimno ograničena), a s tim donekle povezano ograničava se i načinsko sprežanje, jer uz razvoj modalne nijanse glagol *dati* u ovoj funkciji približava se i medijalnim glagolima, koji u standardnom izričaju ne mogu ostvariti imperativ u smislu realne zapovijedi (npr. **Neka se da ukloniti mrlja.*). Valencijska struktura izvornoga glagola *dati* također se bitno reducira, jer novorazvijeno shematizirano značenje više ne uključuje tranzitivnost, čime se gubi i mogućnost uvrštavanja objekta uz *dati*. Paralelno s tim, također zbog apstrahiranja značenja, nestaje i uvrštavanje dativne dopune – inače toliko bitne u temeljnoj punoznačničkoj funkciji fokusiranoga glagola. Smanjenu strukturnu autonomiju potkrepljuje i činjenica da glagol *dati* u ovoj gramatikaliziranoj funkciji nema alomorfne varijante prema aspektu, bilo prefiksalsnom bilo sufiksalsnom tvorbom (što je uostalom zajednička osobina modalnih glagola, uz rijetke primjere razlikovanja vida, npr. *moći ~ uzmoći, željeti ~ zaželjeti*). Dodatna slabljenja derivacijske varijabilnosti zbog gramatikalizacije uočavamo i po tome što u ovoj funkciji obaveznost infinitiva blokira konstruiranje čak najprimarnijih izvedenica glagola *dati* – kao što su glagolska imenica, infinitiv ili razni glagolski pridjevi i prilozi (npr. **davanje se ukloniti, *davši se ukloniti* itd.).

4.2. *dati (se)* + *infinitiv kao izražavanje* DOPUŠTANJA, OMOGUĆAVANJA

Taj sadržaj u obliku *dati* + infinitiv ima dva zasebna izraza koji se međusobno prilično razlikuju ne samo po semantičkom konceptu dopuštanja/omogućavanja nego i po gramatičkoj strukturi. Zajednički im je element da su obje konstrukcije dvoagentne – modalnom glagolu pripada jedan agens, a infinitivnom glagolu drugi (što je, kao što smo izložili u točki 2, rjeda pojava u našim infinitivnim sklopovima).

Dvije strukture možemo oprimjeriti ovim rečenicama:

(2)a.a *Sestre su nam ipak dale ući u sobu.*

(2)a.b *Brige mi cijelu noć nisu dale spavati.*

(2)b *Iva se nije dala nagovoriti ni na što sumnjivo.*

U funkciji (2)a prototipičan je semantički model da subjekt upravnoga glagola više ili manje svjesno dopušta ili omogućuje subjektu infinitivnoga glagola da taj nešto čini ili dospije u određeno stanje, što pretpostavlja obično oznaku [+ živo], kao u (2)a.a. Moguće su međutim u ovoj funkciji i rečenice sa subjektom [- živo], a tada se konceptualno radi o kauzativnome subjektu koji ne djeluje svjesno, nego samo prouzrokuje realiziranje sadržaja infinitivnoga glagola / (2)a.b/.¹⁵ Ta se dva entiteta u spomenutim konstrukcijama mogu i po obliku lako raspoznati, jer je vršitelj/uzročnik ujedno i subjekt rečenice (*sestre/brige*) i uvrštava se uz glagol *dati*, a beneficijens (kao neizravni objekt) stoji u dativu – padežu koji je semantički prvotna argumentna vrsta uz *dati/dopuštati*. Beneficijens u infinitiviziranoj rečenici prije preoblike vezivao se kao subjekt uz glagol koji se infinitivizira ('mi ulazimo', 'ja spavam'), a u preoblikovanoj se rečenici uvrštava uz upravni *dati* u obliku dativa.

15 Ta se dvojnost praktički može svesti na razlikovanje ergativnog i neergativnog/nominativnog subjekta.

Dodajemo da je pojavljivanje beneficijensa u rečenici s infinitivom u ovoj modelu dopuštanja gotovo obavezne naravi, stoga je uvrštenje subjekata pojedinim glagolima (upravnom i infinitivnom) još transparentnije. Unatoč tomu što ta pripadnost subjekata ostaje jasna i u infinitiviziranim rečenicama, ova konstrukcija naginje – najviše od svih funkcija konstrukcije *dati* + infinitiv – supstituciji sa *da* + prezent (*nisu nam dale ući ~ nisu nam dale da uđemo*). Uzrok tomu vjerojatno je u tome što od svih funkcionalnih varijanti konstrukcije *dati* + infinitiv upravni glagol *dati* ovdje čuva u najvećoj mogućoj mjeri svoju izvornu samoznačničku nijansu značenja, za razliku od svih drugih ostvaraja, gdje je proces semantičkog izbjeljivanja opipljivo više uznapredovao (osobito u faktitivnoj realizaciji u funkciji pod br. 4).

U modelu dopuštanja prema tipu (2)b (*Iva se nije dala nagovoriti ni na što sumnjivo.*) javlja se bitno drugačije logičko–gramatičko ustrojstvo. To je uočljivo već iz formalnih obilježja: s jedne strane, iz prisutnosti zamjeničkog elementa *se*, a s druge – odsutnosti dativne dopune (za entitet beneficijensa) u usporedbi s modelom (2)a.

Zamjenica *se* obligatni je element ove funkcionalne varijante, iz sličnih razloga kao u modelu (1)a /objektivna mogućnost/ – naime, subjekt infinitivizirane rečenice u oba je tipa u ulozi pacijensa u odnosu na drugi (infinitivni) glagol ((1)a *uklanjati mrlju* ~ (2)b *nagovoriti Ivu*). Razlika u odnosu na (1)a jest u tome što je subjekt infinitivne rečenice u (2)b ergativni/agentni ('Iva dopušta nešto'), dok je u (1)a pasivni ('mrlja trpi nešto'), ali mehanizam preoblikovanja putem infinitivizacije odvija se na jednak način, te rezultira istim formalnim shemama u rečenicama s infinitivnom konstrukcijom. /Dodajmo tomu da iz istih razloga za oba slučaja vrijedi selekcijski princip za infinitivni glagol: zbog pasivnog odnosa sa subjektom on mora biti tranzitivan./

Već smo se osvrnuli na to da zbog formalnog poklapanja argumentske strukture tipova (1)a i (2)b nerijetko može doći do kategorijalnog miješanja. U točnijem tumačenju tih konstrukcija prateći leksički elementi u rečenici, kontekst, kao i presupozicijski okvir iskaza igraju presudnu ulogu. Tako se u rečenicama

(2)c *On se doista ne da uvjeriti.*, a osobito u

(2)d *Nažalost, često se dam prevariti, što obično tek kasnije primijetim.*

to miješanje dviju funkcija dobro se detektira. (U (2)d negativna aksiološka slika glagola *prevariti* pojačava značenje objektivne mogućnosti, a manje pogoduje tumačenju svjesnog dopuštanja. Isto tako, negacijski operatori, kao i imperativni način rečenice impliciraju koncept aktivnijeg sudjelovanja, tj. intencionalnog angažiranja subjekta u procesu o(ne)mogućavanja – npr. u izrazima *ne dam se prevariti; ne daj se odmah operirati*.)

Uspoređujući unutar funkcijskog tipa (2) dopunske strukture modela (2)a i (2)b, ustanovljujemo da je najbitnija razlika u tome što je u jednom (a) obvezatni element aktant infinitiva u nenaglašenoj formi dativa, dok se u (b) tipu tematizira objekt infinitiva koji se podigne uz upravni glagol u formi povratne zamjenice *se* zbog identičnosti s vršiteljem upravnoga glagola *dati*. Tu se javlja stanovita asimetrija, jer dok se u tipu a) uz obaveznu dativnu dopunu, kao fakultativna, može pojaviti objekt (*Zašto mi ne daš čitati novine?*), obrnuto to nije

moгуće, jer model b) ne dopušta uvrštavanje još jednog objektnog argumenta, s obzirom na to da je objekt već manifestiran u obliku povratnozamjeničkog *se*. Štoviše, u modelu 2)b blokira se i uvrštavanje subjekta infinitivne radnje, jer je gramatički okvir rečenice *se*–pasiv, pri čemu je obavijesni naglasak na samoj radnji i na njezinu ishodu prema pacijensu/primatelju.

Kako smo maloprije konstatirali da izvorni značenjski sadržaj glagolapunoznačnice *dati* u ovoj funkcionalnoj varijanti prolazi kroz najmanju mjeru shematizacije, sukladno tomu ni redukcija njegove formalno–strukturalne autonomije kao formalna manifestacija gramatikalizacije nije tako velike mjere kao u drugim varijantama. Lična konjugacija ostaje potpuna (osim možda u funkciji (2)a.a kada neživi subjekt isključuje upotrebu gramatičkog oblika prvog i drugog lica), a i sprezanje po vremenu i načinu ostaje cjelovito. Izvorna se argumentaska struktura djelomično također sačuva, premda se u obje funkcije eliminira po jedna (ali samo jedna) od dviju najbitnijih dopuna glagola *dati* u izvornoj funkciji. Tako u funkcijama (2)a.a i (2)a.b dativna se dopuna vrlo transparentno, čak obavezno, mora pojaviti u površinskoj formi konstrukcije, uz to da pritom – kao što smo ustvrdili maloprije – uvrštavanje objekta istodobno nije moguće. S druge strane, u funkciji (2)b objekt će biti taj koji ostaje prisutan u izrazu zamjeničkim elementom *se*, ali se usporedo s time briše formalna mogućnost dodavanja dativne dopune.¹⁶ Priljublivost glagola *dati* prema derivacijskim promjenama međutim i u ovoj je funkciji slaba, pa nisu razvijeni vidski parovi, niti se susreću drugi izvedenički oblici (glagolska imenica, glagolski pridjev i prilog). Infinitivna je tvorba zastupljena samo kod oblikovanja futura (*Neće nam dati ući.*), a konstrukcije proširene drugim modalnim glagolima (poput (?)*Moraš mi dati spavati.*) doista nisu uporabno potvrđene.

4.3. *dati se* + *infinitiv kao izražavanje* VOLJE, SPREMNOSTI

U ovoj funkciji *dati* + infinitiv izražava tipično afektivan sadržaj koji se odnosi na određenog doživljavača/iskustvenika, ali je rečenica po gramatičkom ustrojstvu besubjektna, jer je logički subjekt u dativu.¹⁷ Npr.:

(3)a *Kako ti se da ustati tako rano?*

Ako je infinitivni glagol dovoljno općeg sadržaja (npr. kakav sinonim glagola *ići*), uz artikuliranu priložnu oznaku infinitiv može ostati neizrečen (*Ne da mi se večeras na koncert.*).

16 To je sasvim očekivano na temelju konceptualnog ustroja dvaju tipova rečenice: u slučaju (2)a bitan je, pa time i naglašeniji, čimbenik onaj kojemu se nešto dopušta, tj. vršitelj infinitivne radnje (*dali su nam ući* → *mi ulazimo*), dok je, upravo obratno, pragmatični naglasak rečenica tipa (2)b na vršitelju »davanja«, koji se u površinskoj strukturi pojavljuje u povratnoj zamjenici *se*, a referira se na instancu koja je u odnosu na infinitivnu radnju zapravo objekt (*Nisi se dao nagovoriti* → [*Ti*] *nisi dao da [tebe] netko nagovori.*). U pojedinim varijantama ostaje gramatički transparentno ono što je konceptualno važno za postizanje ciljanog sadržaja rečenice, a konceptualno sporedne kategorije brišu se i gramatički.

17 Problematizirajući diferencijaciju kategorija besubjektne i bezličnoga, Belaj (2007) zagovara točniju konceptualnu definiciju subjektivnosti u rečenicama poput *Ispao mi je nož. Jedu mi se trešnje*. Logičke subjekte koji se u sličnim rečenicama izražavaju dativom naziva unutrašnjim argumentom s prototipnim semantičkim svojstvima subjekta.

Ponašanje upravnoga glagola *dati* pokazuje iste morfološke karakteristike kao kod funkcije objektivne mogućnosti (1)b (*da se živjeti, da se plesati*), pa je *dati* u oba slučaja usidreno samo po načinu i vremenu, a lična konjugacija izostaje. Drugo, s tim donekle povezano, zajedničko svojstvo konstrukcije *dati* + infinitiv u funkcijama (1)b i (3) jest da je u njima zamjenički element *se* obvezatan jer je u oba slučaja posrijedi gramatički besubjektno rečenično ustrojstvo. Iza uočljivoga gramatičkog paralelizma međutim krije se znatna konceptualna razlika između tih dvaju izraza. Pri funkciji (1)b ne može se točnije identificirati na koga se odnosi predikatski sadržaj, stoga je logički subjekt neodrediv, što u gramatičkoj strukturi prati pravilo blokiranja pojavljivanja subjekta. Suprotno tomu, pri funkciji (3)a referirani je logički subjekt jednosmisleno iskazan, a strukturna pravila obavezno propisuju ispunjavanje mjesta logičkog subjekta (samo što se formalno ne pojavljuje u nominativu, nego u dativu).

U usporedbi s modelom (2)a uočava se strukturna sličnost da se logički subjekti infinitivnoga glagola u oba slučaja pojavljuju u dativu (*daju nam ući ← mi ulazimo, da mi se ustati ← ja ustajem*), samo što je u ovoj funkciji subjekt konceptualno iskustvenik (na njegovo stanje/djelovanje utječu objektivne okolnosti), dok je u (2)a beneficians (njegovo stanje/djelovanje uvjetovano je dopuštanjem ili omogućavanjem drugog subjekta).

Zanimljivo značenjsko preklapanje pokazuje *dati* + infinitiv u ovoj upotrebi sa sličnim besubjektним ustrojevima bez modalnoga glagola *dati*:

(3)b *Ne da mi se slušati njegove priče.* ~ (3)c *Ne slušaju mi se njegove priče.*

Materinji govornici između tih dviju formi na bazi identičnih infinitivnih glagola obično ne (ili tek jedva) osjećaju sadržajnu razliku; međutim katkad se između ovakvih rečenica može javljati opipljivija konceptualna razlika. U rečenicama

(3)d *Ne da mi se spavati.* ~ (3)e *Ne spava mi se.*

osjeća se razlika prema izricanju subjektivnog stava govornika prema spavanju, drugim riječima – zahvaljujući modalnom glagolu *dati*, rečenica (3)d izražava negativan subjektivni odnos, nedostatak volje prema spavanju, dok se u (3)e opisuje subjektivno stanje kao rezultat objektivnih okolnosti (subjekt nije pospan) bez afektivnog odnosa kazivača. Dalju diferencijaciju, čak ograničenje uvodi leksički karakter infinitivnoga glagola, npr. od medijskih glagola u infinitivu ne mogu se konstruirati gramatički ovjerene rečenice s *dati*, jer takvi glagoli više traže konstrukciju za opis objektivnog stanja:

(3)f **Baš mi se dalo kihati*¹⁸. ~ *Baš mi se kihalo.*

U vezi s uporabnom frekvencijom dviju konstrukcija (sa *dati* ili bez *dati*) važno je zaključiti da su besubjektne rečenice u ovom značenju bez *dati* ipak bitno rjeđe u odnosu na one s modalnim *dati*, bez obzira na eventualna semantička ograničenja glagola koji nastupa u infinitivu.

18 Pragmatički realni okvir za ovu rečenicu može stvoriti neprototipično tumačenje infinitivne radnje, samo ako je shvaćamo kao intencionalnu radnju.

Kao što je iz navedenih ograničenih strukturnih značajki izraza *dati (se)* + infinitiv uočljivo, u ovoj funkcionalnoj varijanti gramatikalizacija glagola *dati* u uznapređovaloj je fazi kako u smislu semantičke shematizacije tako i u smislu redukcije gramatičke autonomije; i to u sličnom stupnju kao i kod funkcije 1) a i 1)b. Dobivanje modalnog nuznačenja možemo karakterizirati kao sličan način shematizacije značenja, s tim da se u ovoj funkciji pojavljuje dodatni subjektivni modalni segment, i to afektivni stav logičkog subjekta prema radnji u infinitivu. Za razliku od upotrebe u smislu dopuštanja (funkcije pod 2)a i 2)b), u ovoj varijanti *dati (se)* + infinitiv izražava medijalni odnos, jer je u njoj »davanje« prikazano kao događaj neovisan o logičkom subjektu rečenice (stoga je on u konceptualnom smislu doživljavač/iskustvenik). Ta činjenica bitno pridonosi i redukciji morfološke promjenjivosti glagola *dati*: lična se konjugacija svodi na jedini oblik 3. lica jednine, a i zbog besubjektivnog karaktera ovoga glagolskog izraza izostaje i kongruencija po rodu u perfektu i u kondicionalu. Od izvorne dopunske strukture sačuva se samo priložna oznaka (u dativu), ali se objekt također briše. U ovoj gramatikaliziranoj funkciji i tvorbeno je varijabilnost glagola *dati* iznimno sužena: prefiksacija je posve neizvediva (slično ostalim funkcionalnim varijantama), a isključeni su i drugi sufiksadni načini konstruiranja vidskog parnjaka. Također je blokirana tvorba ostalih izvedeničkih oblika poput glagolskih pridjeva i priloga, glagolske imenice, a i infinitiv se može koristiti samo kod oblikovanja futura (npr. *Navečer mi se neće dati izaći*).

4.4. *dati* + *infinitiv* kao *izražavanje* FAKTITIVNOG ODNOSA

Pod tom kategorijom razumijeva se posredno vršenje radnje subjekta, pri čemu subjekt radnju izrečenu infinitivom ne obavlja direktno, nego preko drugoga (stvarnog) aktanta, a on je samo glavni inicijator akcije, kao npr. u rečenici

(4)a *Gdje mogu dati očistiti vuneni tepih?*

Za razliku od dosad spomenutih funkcija /(1)– (3)/ kojima se ostvaruju različite modalne funkcije, ovaj se koncept dotiče gramatičkih kategorija glagola, jer definira glagolsko stanje ili dijatezu (odnos subjekta i vršenja predikatne radnje).

Semantički koncept u ovoj realizaciji infinitivne konstrukcije s *dati* sam po sebi pretpostavlja dvoagentnu strukturu. Konceptualno im je najrelevantnija karakteristika što je u njima obavijesni naglasak na izvršavanju radnje i na njegovoj indirektnoj naravi, a entitet koji činjenično obavlja radnju iskazanu infinitivom pragmatički je nebitan, stoga se njegovo mjesto najčešće ne ispunjava u krajnjoj rečeničnoj strukturi¹⁹. Treba napomenuti da je upotreba konstrukcije *dati* + infinitiv u ovoj funkciji od svih četiriju ovdje spomenutih najrjeđa – točnije, uz upravni glagol *dati* u ovoj se funkciji pojavljuje najuži

19 Ako se čak i pojavljuje u rečenici leksički element koji upućuje na stvarnog aktanta, to su često riječi s manje pojedinačnim, zbirnim značenjem, a sintaktička im je uloga priložna oznaka (*Tepih ćemo dati oprati u čistionici. Zašto ga ne daš skratiti kod krojača?*). U administrativnom se jeziku koristi i izraz *od strane* (npr. *od strane unajmitelja*).

krug infinitivnih glagola, barem prema uporabnoj ovjerenosti.²⁰ S druge strane, u odnosu na to s koliko se malo glagola koristi *dati* u ovoj funkciji, relativna čestoća tih malobrojnih (ali tipičnih) izraza uočljiva je u svakodnevnoj uporabnoj praksi.

U konceptualnom smislu također je važno odvojiti faktitivnu konstrukciju *dati* + infinitiv od kauzativnih konstrukcija. Kod ovih potonjih (opširno o njima Batišić:1978) također utemeljenih u dvoagentnoj konstelaciji, upravni glagol uz koji se uvrštava infinitiv svojim leksičkim sadržajem obavješćuje o djelovanju subjekta glavnoga glagola kako motivira drugi subjekt na radnju (npr. *Nagovorio / Natjerao / Zamolio / Prisilio ga je da kupi knjigu. /Zabranio mu je da kupi knjigu* itd.), dok se kod faktitivne situacije to djelovanje ne eksplicira, jer je element *dati* semantički shematiziran te u toj gramatikaliziranoj funkciji izražava samo da subjekt rečenice sam ne vrši radnju, nego je prenosi na drugog (obično neizrečenog) vršitelja.

Gramatičke i semantičke restrikcije za subjekt i infinitivni glagol slijede spomenuti pojmovno–logički model ovoga funkcionalnog ostvaraja konstrukcije *dati* + infinitiv – subjekt je prototipično oznake [+živo], budući da se cijeli složeni glagolski kompleks odnosi na intencionalno vršenu i ciljno orijentiranu radnju. Za infinitivni se glagol propisuje tranzitivnost – kao što smo to opisali u točkama 3.3. i 3.4. Gramatički je subjekt u ovoj funkciji ujedno i logički, a sročan je s upravnim glagolom *dati*.

Faktitivna realizacija *dati* + infinitiv u određenim rečeničnim konstelacijama može se pomiješati s drugim svojim konceptualnim značenjima – na što smo se već osvrnuli u točki 1. Rečenica *Dali smo mu oprati auto.* može se tumačiti prema modalnoj vrijednosti dopuštanja /'dopustili smo mu da opere auto', ali jednako tako i kao faktitivna rečenica /'preko njega se oprao auto', ili 'naložili smo mu da opere auto i on je to učinio', kao i 'dali smo njegov auto na pranje'. Miješanje u ovom slučaju izaziva formalna manifestacija stvarnog vršitelja radnje u dativnom obliku (*mu*). Budući da stvarni aktant u faktitivu nije obavijesno bitan, on i jest prototipično izostavljen iz rečenice, njegovo netipično pojavljivanje automatski pomiče interpretaciju prema onom konceptu konstrukcije *dati* + infinitiv gdje je akter infinitivne radnje tipično, dapače obavezno iskazan u rečenici – a to je koncept dopuštanja prema funkciji (2)a.

Budući da – za razliku od ostale tri funkcionalne varijante – u ovoj ulozi *dati* ne ostvaruje modalno značenje, nego izražava glagolsku dijatezu, formalno–strukturne promjene kao prateće su pojave u toku gramatikalizacije donekle različite u odnosu na prethodne tri funkcije. Značenjska shematizacija ovdje se provodi najradikalnije, jer je od izvornoga pojmovnog značenja glagol *dati* razvio značenje 'preko nekoga činiti da se obavi nešto (infinitivna rad-

20 U hrvatskome smo svjedoci pojave da, čak i kada nesumnjivo postoje pragmatički uvjeti za posredno izvršavanje radnje i rečenica bi se mogla strukturirati faktitivnim glagolskim izrazom (konstrukcijom *dati* + infinitiv), to se često neće dogoditi, jer se i u tim okolnostima bira običan aktivni glagolski oblik (npr. *Nikad ga nisam prao u praonici. U rujnu sam operirao koljeno.*). Za razliku od naše prakse drugi jezici mogu imati transparentnije markiranje za označavanje faktitivne dijateze, a sredstva za to, osim pomoćnoga glagola mogu biti sufiksacija (mađ. *küld* ~ *küldet*), ili promjene glagolske valencije u odnosu na aktivni glagol (engl. *to jump* ~ *to jump the horse*).

nja)«. Ova dvoagentna konstelacija u fokus stavlja »davatelja« (sintaktički pozicioniran kao subjekt rečenice), dok je stvarni vršitelj radnje (izražene infinitivom), tj. »primatelj« nije bitan konceptijski, pa i nema izravnog reprezentanta u samom izrazu. S obzirom na istaknutost subjekta, kao i na činjenicu da se u ovoj funkciji izražava aktivno i intencionalno djelovanje, u ovoj je funkciji *dati* usidreno u svim osnovnim glagolskim kategorijama (lice, broj, način, vrijeme), ali u njegovoj argumentskoj strukturi akuzativna i dativna dopuna²¹ jednako nestaju, što dodatno potkrepljuje značenjsko izbjeljivanje. Mogućnosti su derivacije također svedene na minimum: vidski se parnjaci ne tvore, ni prefiksacijom ni sufiksacijom; a blokira se i tvorba ostalih uobičajenih izvedenica (npr. glagolska imenica, glagolski pridjevi ili glagolski prilozi). Infinitivizacija se međutim može provesti s *dati* u faktitivnom značenju – čak i u smislu uklapanja trećega, modalnoglagoleskog elementa uz njega (npr. *Gdje mogu dati očistiti* (...)?) Ta mogućnost upravo svjedoči o nemodalnome semantičkom karakteru *dati* u ovoj funkciji. Redukcija strukturne autonomije uočava se međutim po osobito čvrstoj tendenciji reda riječi u fokusiranim faktitivnim izrazima: element *dati* fiksira se neposredno ispred pripadajućeg infinitiva i između njih samo se iznimno mogu ugnijezditi određeni predglagolski modifikatori (npr. *Ja sam svoj dala dubinski očistiti.*). Ovakvu vezanost po redu riječi nismo uočili u drugim funkcijama, što upućuje na to da je proces gramatikalizacije upravo u ovoj funkciji glagola *dati* rezultirao najjačim strukturnim promjenama u odnosu na izvorna konstrukcijska obilježja toga glagola.

Zaključak

Složeni glagolski izrazi po modelu *dati* + infinitiv mogu raznovrsne konceptualne odnose preslikati u odnosu na modalni sadržaj, odnosno prema glagolskoj dijatezi. Naime, uz stalnost jezgre *dati* + infinitiv u raznim se funkcionalnim varijantama javljaju relevantna strukturna odstupanja s pomoću kojih je moguće identificirati funkciju/koncept u kojoj predmetna konstrukcija nastupa u danoj rečenici. Ta konstrukcijska odstupanja na formalnom nivou odražavaju bitne razlike u situacijskom ili konceptualnom okviru rečenice.

Konstrukcija *dati* + infinitiv u uporabnoj praksi nema jednaku distribuciju u pojedinim funkcijama: procjenjujemo da se najučestalije javlja u značenju 1–3, unutar toga (1)a i (2)b ističu se kao osobito frekventne funkcije, dok je upotreba prema modelu (4) bitno užeg opsega.

Imajući u vidu gramatikalizaciju kao višefazni proces semantičkog izbjeljivanja i paralelnog slabljenja strukturno–formalne autonomije jezične jedinice, možemo ustanoviti da je ta kompleksna jezična promjena zahvatila fokusirani glagol *dati* u složenim izrazima gdje se on javlja uz infinitiv, u svim ovdje razmotrenim funkcijama. Svugdje smo uočili stanovitu mjeru semantičke shematizacije (što se odvija putem razvoja modalnog, odnosno čisto gramatičkog značenja kao što je dijateza), a s tim u skladu i smanjenu morfosintaktičku

21 Objekt koji je obavezno prisutan u faktitivnim rečenicama u hrvatskome standardnom jeziku, pripada infinitivu, a ne glagolu *dati*. Isto vrijedi i za dopunu u dativu koja se u rijetkim slučajevima ipak može pojaviti uz faktitivni izraz.

varijabilnost (što već anticipira i obavezna infinitivna dopuna). Na popratno smanjenje strukturne autonomije glagola *dati* upućuje nekoliko čimbenika: reducirano sprezanje (što je osobito relevantno po ličnoj konjugaciji, dok je izvorna paradigma po načinu i po vremenu prilično dobro sačuvana); sužena argumentska struktura (gramatikalizacijom se obično briše barem jedna od izvornih obaveznih dopuna glagola *dati*); nepostojanje vidskih parova (jer za aspekt cijelog infinitivnog izraza odgovara sam infinitiv svojim morfološkim oblikom); i radikalno smanjene mogućnosti derivacije. Važno je pritom da stupanj gramatikaliziranosti elementa *dati* nije jednak u svim slučajevima: njegov se izvorni pojmovni karakter očigledno najviše sačuvao u funkciji (2) – dopuštanje, omogućavanje –, dok najveći stupanj shematizacije značenja uočavamo u faktitivnoj funkciji / (4) / i kod izražavanja volje/afektivnog stava subjekta (funkcija (3)). S tim su u skladu i podaci o reduciranosti formalno–ustrojstvene autonomije glagola *dati*: najmanje ograničenja morfološke varijabilnosti uočavamo u funkciji (2), a najviše u funkciji (3). U ulozi faktitiva (funkcija (4)) uz možda najviši stupanj desemantizacije prilično se dobro čuva formalna fleksibilnost glagola *dati*, ali učvršćivanje reda riječi, – tj. nemogućnost umetanja drugih sintaktičkih jedinica između *dati* i pripadajućeg infinitiva – jednosmisleno odražava uznapredovalu gramatikaliziranost.

Literatura

- BATIŠIĆ, Tatjana (1978) »O nekim aspektima analize kauzativnih glagola«, *Južnoslovenski filolog* XXXIV, Beograd, 59–87.
- BELAJ, Branimir (2007) »Konceptualno–semantički aspekti prototipnih struktura«, *Sintaktičke kategorije* (Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani, Osijek, 11. i 12. svibnja 2006, prired.: Branko Kuna), Osijek, 21–50.
- BYBEE, Joan; PAGLIUCA, William; PERKINS, Revere 1994. *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago, University of Chicago Press.
- DÉR, Csilla Ilona (2004) Határok nélkül: a grammatikalizáció státusáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 101. 182–194.
- DÉR, Csilla Ilona (2005): *Grammatikalizációs folyamatok a magyar nyelven – elméleti kérdések és esettanulmányok*. Doktorska disertacija. Sveučilište Eötvös Loránd, Budimpešta (<http://doktori.btk.elte.hu/lingv/der/disa.pdf>)
- ENGEL–MRAZOVIĆ = ENGEL, Ulrich; MRAZOVIĆ, Pavica (1986): *Kontrastive Grammatik Deutsch–Serbokroatisch*. Verlag Otto Sagner, München – Novi Sad
- GHJ = SILIĆ, Josip, PRANJKOVIĆ, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb
- HG = BARIĆ, Eugenija; LONČARIĆ, Mijo; MALIĆ, Dragica; PAVEŠIĆ, Slavko; PETI, Mirko; ZEČEVIĆ, Vesna; ZNIKA, Marija (1995) *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga, Zagreb
- HOPPER, Paul J. – TRAUOGOTT, Elisabeth C. (1993) *Grammaticalization*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press, Cambridge
- IVIĆ, Milka (1972) »Problematika srpskohrvatskog infinitiva«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XV/2., Novi Sad
- KALOGJERA, Damir (1971) *The Yugoslav Serbo–Croatian–English Contrastiv Project*, A. Reports 4., Zagreb
- KATIČIĆ, Radoslav (1986): *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus, Zagreb
- KATTEIN, Rudolf (1985) »Modalnost u hrvatskosrpskom i u njemačkom jeziku«, *Suvremena lingvistika* br. 25, 15–22.

- LADÁNYI, Mária; TOLCSVAY NAGY, Gábor (2008) Funkcionális nyelvészet. (szerk. Ladányi Mária, Tolcsvay Nagy Gábor) *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII., 17–52.
- MELVINGER, Jasna (1982) »Supstandardni prijedložni infinitiv i odgovarajuća sintaktička sredstva u hrvatskom književnom jeziku«, *Jezik* br. 29, 74–76.
- MELVINGER, Jasna (1986) »Infinitivna kondenzacija finalne zavisne klauze u suvremenom hrvatskom i srpskom jeziku«, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 15/1., Beograd, 123–131.
- MRAZOVIĆ, Pavica; VUKADINOVIĆ, Zora (1990) *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad
- PETE, István (2002) »A nyelvi modalitás három fő típusának hierarchiája a magyarban *Magyar Nyelv*. XCVIII. 2, 173–191.
- SESAR, Dubravka (1989) »O kategorizaciji modalnosti u normativnim sintaksama«, *Jezik*. br. 2., 39–48.
- SESAR, Dubravka (1992) »O mogućnostima kategorizacije modalnosti u hrvatskom jezičnom standardu«, *Suvremena lingvistika* br. 34, 251–261.
- SESAR, Dubravka (2001) »Modalni modeli u hrvatskom i u drugim slavenskim jezicima«, *Suvremena lingvistika* br. 51, 203–218.
- VUKOJEVIĆ, Luka (2008) »Infinitivne posljedične konstrukcije«, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* br. 34, 449–462.
- ZVEKIĆ-DUŠANOVIĆ, Dušanka (2001) »Infinitiv u srpskom i u mađarskom jeziku«, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, vol. 44, br. 1–2, 25–95.
- ŽAGAR SZENTESI, Orsolya (1999) »Skupine modalnih glagola u hrvatskom i mađarskom jeziku«, *Zbornik radova s II. hrvatskog slavističkog kongresa Osijek, 1999*, 689–694.

Functions of the dati (se) + infinitive construction in Croatian from a grammaticalization perspective

The *dati* 'give' (*se*) (refl.) + infinitive construction in Croatian has several distinct meanings/functions: general possibility (e.g. *Mobitel se više ne da popraviti*; lit. Mobile refl. more give. PRS.3SG repair.INF; 'The mobile phone can no longer be repaired'), various types of concession (*Ivan se teško dao nagovoriti da ode liječniku*; lit. Ivan refl. difficult give.PTCP.SG.M persuade.INF that go.PRS.3SG doctor; 'It was difficult to convince Ivan to go to see the doctor'; *Sestra nam nije dala ući u sobu*; lit. Nurse us not:be give.PTCP.SG.F enter.INF in room; 'The nurse did not let us enter the room'), the subject's readiness/willingness (to do something) (*Kako ti se dalo tako rano ustati?*; lit. How you.DAT refl. give PTCP.SG.N so early get up.INF; 'How come you were willing to get up so early?'), and the subject acting indirectly through an agent (causative) (*Dali smo oprali tepih, sami nismo mogli*; lit. Give.PTCP.PL be wash.INF carpet, alone not:be could; 'We had the carpet washed, we couldn't do it ourselves'). This paper describes the development of these related functions from the point of view of grammaticalization: a process whereby lexical elements in a particular linguistic context become grammatical, which may be accompanied by certain changes in their form. The semantic shifts evident from the change in the function of the *dati* + infinitive construction may be characterized as the first stage of grammaticalization, because they exhibit some schematization: the meaning of the verb *dati* shifts from a more concrete to a more abstract one.

In three of the functions mentioned above (general possibility, concession, volition/willingness) the meaning of the verb *dati* shifts towards modality, signifying a minor reduction in the verb's lexical autonomy. In contrast, when *dati* is used as a causative, the level of schematization is greater, and the meaning is almost completely grammaticalized (referring only to voice), in which case *dati* undergoes almost complete bleaching.

Several key grammatical and functional characteristics of the *dati (se)* + infinitive construction are identified, and the relevant syntactic elements of each function are analyzed, including the relationship between the syntactic and logical subject, the meaning of the expression in relation to voice, the identity of the subject argument of the verb *dati* and the infinitive, possible

modifying constructions and possible transformations (using *da* + the present tense rather than the infinitive). The paper also deals with the differences in the productivity of the construction in its various functions, as well as some small areas of overlap between particular functions within the construction in question.

Ključne riječi: modalni glagoli, infinitiv, hrvatski jezik, gramatikalizacija

Key words: modal verbs, infinitive, Croatian language, grammaticalization